

קדושת הברית והזכות על הארץ

נאמר בפרשת אחרי-מות ויקרא י"ח ג' – "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתייהם לא תלכו". התורה אינה מפרטת מה היו המעשים של מצרים ושל כנען. בפשטות משמע שמתיחסים לאותו מעשה אצל שניהם, דהיינו מעשה העריות עליו מדבר הפרק, אולם בהמשך הפרק בפסי כ"ד נאמר "כי בכל אלה נטמאו הגויים אשר אני משלח מפניכם" ... משמע שחטא העריות נתיחד דוקא לאנשי ארץ כנען, מכאן הפתח למחלוקת ראשונים בענין. לדעת האברבנאל המצרים נתייחדו בעיקר בחטא ע"ז וזה ענין האיצטגנינים וכן הבהמות שהיו עושים אותם אלוהות, ואלו אנשי ארץ כנען נתייחדו בחטא העריות.

הרמב"ן חולק וסובר שגם המצריים היו שטופי זימה והמוזכר בפסי כ"ד שחטא העריות התייחס דוקא לאנשי כנען אין זה כי אם ללמד על המעלה המיוחדת של ארץ ישראל שאיננה מסוגלת לקלוט אומה הפרוצה בעריות. הרמב"ן כאן לשיטתו בענין מעלת ארץ ישראל על סמך הזוהר פ' וירא ק"ח , ב שענין הקדושה המיוחדת של א"י נובע מכך שהיא מונהגת בצורה ישירה ע"י הקב"ה לעומת שאר הארצות המונהגות באמצעות שרים. הרמב"ן מחדש על סמך דבריו אלו שרחל מתה קודם בואה לארץ משום שארץ ישראל לא יכלה לקלוט את יעקוב כשהוא נשוי לשתי אחיות.

את ענין היחס בין קדושת הגוף לבין הזכות על הארץ אפשר ללמוד מפרי' לך לך בראשית י"ז, ח', נאמר שם "ונתתי לך ולזרעך אחריך את הארץ מגורידך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם" ומיד בסמיכות בפסי ט' "ויאמר אלקים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור..." ומובא במדרש רבה פ' מ"ו ז' "אם מקיימין בניך את המילה הן נכנסים לארץ ואם לאו אין נכנסים, ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבון ברי יוסי כתיב "וזה הדבר אשר מל יהושע" (יהושע ח' ד') דבר אמר להם יהושע ומלך, אמר להם מה אתם סבורים שאתם נכנסים לארץ ערלים, כך אמר הקב"ה לא"א ונתתי לך ולזרעך אחריך וגוי על מנת ואתה את בריתי תשמור" (בכך מתרץ המדרש קושי לשוני בפסוק ביהושע "וזה הדבר אשר מל יהושע").

רואים במפורש ששמירת הברית היא בעצם המפתח לכניסה לארץ ישראל. השאלה המתבקשת כאן, האם קיים יחס פנימי בין ענין העריות וקדושת הברית לבין הזכות על ארץ ישראל?

השפ"א בפרשת אחרי מות תרנ"ז אומר "ע"י יציאת מצרים זכינו לברית הלשון וקבלת התורה וע"י ברית המעור ירשנו את הארץ" ונראה להסביר

דבריו ע"י דברי האברבנאל לעיל. יציאת מצרים מבטאת את השחרור הרוחני של בני ישראל, שחרור מאמונות זרות כדוגמת הקיים במצרים בצורת איצטגנינים וכיו"ב וזהו ענין קרבן הפסח שהוא שחיטת אלוהי מצרים (צווי דם המילה "וכל ערל לא יאכל בו" ענינו הוא לצורך אכילת הפסח ולא עומד עדיין כענין בעל ערך בפ"ע) דבר זה הכשיר את בני ישראל לקראת קבלת התורה בהר סיני, ענין התורה מבטא קדושה מופשטת התלויה בשלמות השכל והאמונה של האדם. אולם עדיין חסר המימד של הארציות והקדושה הטבעית של העם, התורה ניתנה במדבר מקום המבטא תלישות מהחיים הטבעיים, לקראת הכניסה לא"י הקדושה מקבלת מימד טבעי וממשי והתנאי הקודם לכך הוא גם שמירה על הקדושה הטבעית של האדם היא קדושת הגוף, כך מסביר השפ"א בפרשת לך את ענין ברית המילה "התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני וביניך" משמעות הברית שמקשר ומחבר הגוף בהארת נשמתו החופפת על הגוף (שפ"א תרל"ו) וזה הענין של "והיה תמים" שלמות של הגוף ככלי לנשמה.

על יוסף הצדיק נאמר "צדיק יסוד עולם" יוסף הצטיין בשמירת הברית כח זה מבטא את התשתית הרוחנית, הוא מעניק לאדם את כח העמידה האיתנה בעבודת ה'. ידוע על חסידים שהיו מקפידים יותר על טבילה במקוה כשהיו מגיעים לא"י.

נאמר בפר' לך לך פי' י"ז פסי' ג' "ויפל אברם על פניו (לאחר צווי של הקב"ה על המלה) מביא רש"י בשם ברייתא דר"א "שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקודש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נפל וגלוי עיניים". המילה היא זו שהקנתה לאברהם את כח העמידה בפני הקב"ה. ומובא בזהר בתח' פר' וירא' "א"ר חייא כיון דמטא ההוא זימנא דברית אשתכח בי באברהם ואתגור (ונמול) כדין אתקיים עלמא (אז נתקיים העולם) ומלה דקב"ה הווה באתגליא ביה (ודבר הקב"ה היה בו בנגלה) ההד' "וירא אליו ה' והוא יושב פתח האהל כחום היום" מילתו של אברהם מקיימת את העולם והיא מחזקת את כוחו בנבואה וכפי שמסמיך מדרש רבה מח' את הפסוק מאיוב י"ט "ואחר עורי נקרא זאת ומבשרי אחזה אלוה".

הזוהר והמדרש מתרצים בכך בעיה שנתחבטו בה הראשונים. בתחילת הפרשה נאמר "וירא אליו ה'..." ואין המשך לאותה התגלות ומיד בפס- הבא "וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים..." וכביכול התגלות הקב"ה נקטעת. נחלקו הרשב"ם והרמב"ן בפרוש הענין. לדעת הרשב"ם "וירא אליו ה' מהוה כותרת להמשך הפרשה "וירא והנה שלשה אנשים"... בבחינת כלל ופרט ואותם שלשה אנשים שבאו הם הפרוש של "וירא אליו ה'". אולם הרמב"ן ושאר מפרשים חולקים וסוברים שאין קשר בין "וירא אליו ה'" לבין "וירא והנה שלשה אנשים" ואז חוזרת השאלה כיצד נקטעת התגלות הקב"ה באמצעה? הרמב"ן מתרץ שאכן מטרת ההתגלות היתה "למעלה

ולכבוד" כגמול על המילה. על פי דרכינו בעקבות הזוהר והמדרש הנ"ל ההתגלות הזאת לא באה רק למעלה ולכבוד כרמב"ן אלא היא מבטאת ציון דרך בדרכו הנבואית של אברהם, הקב"ה מתגלה אלא כחוס היום, בנגלה והפסוק אכן עומד בפ"ע ולא קשור להמשכה של הפרשה.

כוחו של אברהם לאחר המילה בא לידי בטוי בדבר נוסף, המדרש בפ"נ, ג עומד על כך שאצל אברהם נקראו שליחי הקב"ה אנשים ואצל לוט מלאכים (י"ט א') מסביר המדרש, אברהם שהיה כוחו יפה נדמו לו בדמות אנשים אבל לוט ע"י שהיה כוחו רע נדמו לו בדמות מלאכים".

עפ"י הדברים הנ"ל יובנו דבריו של הרב זצ"ל במוסר אביך שהעביר את הרעיון הנ"ל למשור מוסרי. בפרק על ה"ברית" אומר הרב שרש ברית וכריתות ברית במובן המוסרי הוא שהענין החיובי ואידיאלי, הנובע מתמצית המוסר היותר נעלה ונשגב יהיה מוטבע עמוק וחזק בכל טבע הלב והנפש, עד שלא יצטרך לא זרוז ולא חזוק ולא סייג לשמירתו, כי אם יהיה מוחש וקבוע כמו שטבועה למשל בלב אדם ישר מניעת רציחה וכדו'. הרב מחלק בין שני מצבים אצל האדם, מבחינה מוסרית. מצב אחד שבו התכונות המוסריות אינן טבעיות לו אלא הוא נאלץ להשתמש בחזוקים וסייגים לשמירתם לעומת מצב שבו התכונות המוסריות טבעיות לאדם כאסור מניעת רציחה וכיו"ב ואינו נזקק לחזוק. מצב זה מבוטא ע"י כח הברית ושמירתו. וממשיך שם הרב "בהיות האדם במצב כזה בכל עילוויו הוא שש ושמח בשם ה' ובוטח תמיד בחסדו". הרב רומז כאן לנאמר בגמ' שבת דף קל. "תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב" עדיין עושין אותה בשמחה". והשאלה היא מהו ענין השמחה המיוחדת שבמצות המילה? הדבר יוסבר ע"פ דברי ר' בחיי בספר חובת הלבבות שער הבטחון המדבר על כך שהשמחה היא תולדה של בטחון בה'. כך לדוגמא מסביר השפ"א על סוכות שנת תרמ"ה את ענין השמחה המיוחדת בחג הסוכות וז"ל – "מצות הסוכה היא מדת הבטחון בהשי"ת כמ"ש רז"ל צא מדירת קבע שלא לבטוח בעושר ובנכסים רק לבטוח בה' ולכן הוא זמן שמחתינו כי אין שמחה כשמחת הבוטח בה'". וכן בענינינו המילה היא המצוה המקנה לאדם את הקדושה הטבעית היא מהוה את התשתית הרוחנית שלו "ומעמידה אותו על רגליו" כדלעיל, מעלה זו מביאה אותו לבטחון ומכאן היסוד של השמחה המיוחדת במצוה זו. אדם חסר בטחון אינו יכול להיות שמח שמחה אמיתית, וגם אם הוא נראה כביכול שמח אין זה כי אם שמחה ארעית שמיד מפנה את מקומה לדאגות.

יחס זה שבין קדושת הברית לבין הזכות על א"י עומד ביסודה של פרשת קנאותו של פנחס על מעשה זמרי. רש"י במקום מביא את הגמ' בסנהדרין פב., "אמר רב, ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו, אחי אבי אבא לא כך

למדתני ברדתך מהר סיני, הבעל את הכותית קנאים פוגעים בו? אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרונקא" וכן מובא ברש"י כ"ה ו' "והמה בוכים" נתעלמה ממנו הלכה, געו כולם בבכיה, בעגל עמד משה כנגד ששים ריבוא שנא' ויטחן עד אשר דק וגו' וכאן רפו ידיו, אלא כדי שיבא פנחס ויטול את הראוי לו". וקשה – מהי משמעות הענין שמשה לא ידע ובא פנחס ונטל את הכבוד הראוי לו?

ראשית יש להעמיק במושג הקנאות. חז"ל אמרו שאלו היה פנחס נמלך בבי"ד לא היו מורין לו לעשות כן. וגם כל מהותה של ההלכה היא הלכה יוצאת דפן קנאים פוגעים בו.

קנאות נובעת ממקור לא רציונאלי אצל האדם. הוא עושה זאת מתוך הרגשה טבעית ספונטאנית העומדת מעל השכל. וכך באר בנועם אלימלך לר' אלימלך מליז'נסק עמ' תנ"א וז"ל: "והנה האדם העובד ה' מעצמו ולפי שכלו אינו יכול להגיע לעלות כי אם עד מקום ששכלו מגיע וכפי שרשו וכח הבנתו, אבל כשאדם רואה מחברו דבר טוב והוא מקנא עצמו בו עשות גם כן כך הקנאה מביאה שיעשה אפי' שלא כדרך הטבע ויכול לעלות למעלה עי"ז... וזהו פנחס בן אלעזר השיב... ע"י בקנאו את קנאתי בתוכם, פירוש שהכניס בלב ישראל הקנאה ביראת ה', ולא כיליתי פירוש הדבר הזה הוא דבר שאין בו כליון...".

וכן בשפ"א תרנ"ט "קנאים פוגעים" זה פסיעה למעלה מסדר התורה, ולכן מש"ר לא חייבו אלא פנחס".

מש"ר פעל מכח סדרי תורה הרגילים, ואלו כאן היתה דרושה מעלה של קנאות שנובעת ממקור טבעי "למעלה מסדרי תורה" כלשון השפ"א. ע"פ זה מובן מדוע קנאותו היתה על ענין פגם הברית, מעשה זמרי אמור היה לפגוע בקדושה הטבעית בעם ועל כך באה קנאותו של פנחס הנובעת גם היא מהשרש הטבעי של החיים – כתקון למעשה זמרי. ומובא בשפ"א פנחס תרנ"ו שבלעם ידע כי כניסת בני ישראל לארץ ישראל היא בכח קדושת הברית ולכן רצה לקלקל אותם בענין זה בשיטים ערב הכניסה לארץ, ובא פנחס וזיכה אותם לכנוס לארץ ישראל.

בהקשר זה יש לראות גם את מנין בני ישראל בפרי' פנחס. הנצי"ב בהקדמתו לבמדבר מסביר שספר זה נקרא גם בשם "חומש הפקודים" כנגד שני המנינים הראשון בפרי' במדבר, מנין דור באי המדבר ומנין שני בפרשתינו כנגד דור באי הארץ.

אחד ההבדלים שבין שני המנינים הוא הוספת האות ה' בראש השם והאות י' בסופו ומובא ברש"י כ"ו ה' ד"ה "משפחת החנכ"י – "לפי שהיו האומות מבזים אותם ואומרים מה אלו מתיחסין על שבטיהם, סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהם, אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם, לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם הא' מצב זה וי"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם

שהם בני אבותיהם וזהו שמפורש (תהלים קכ"ב) שבטי י"ה עדות לישראל, השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתיב החנכי הפלאי... "ענין השמירה על קדושת המשפחה הוא מהותי לדור באי הארץ במיוחד ערב הכניסה לא"י, משום שזהו כאמור התנאי הבסיסי לזכות על הארץ. חז"ל זיהו את פנחס עם אליהו ("פנחס זה אליהו") גם אצל אליהו מוצאים קנאות והקנאות היא על "כי עזבו בריתך" ולפי מסורות מסוימות בחז"ל סיבת הקנאות היתה התרשלות בקיום מצות המילה, ולכן אליהו מופיע כמלאך הברית וכפי שמובא בפרקי דר"א בתשובה של הקב"ה לאליהו "חיידך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך". הרב זצ"ל באורות עמי מ"ד סי' כ"ט אומר "משה מאיר את אור התורה ואליהו את אור הטבע הישראלי הנקי, קדושת הברית המקנא לברית, מלאך הברית. באבות מתגבר אור התורה, בבנים אור הטבע הישראלי הקדוש וזה יוצץ באחרית הימים בחבורם "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". מסביר הרב אבינר בספרו "טל חרמון" בפרשת פנחס: אליהו מביא שלום בין דור האבות לדור הבנים, מתוך הכרת האמת של הערך המיוחד שיש לכל דור. דור האבות הקשור לתורה ולקדושה, ודור הבנים, שזנח אמנם את הקודש, אבל משובח הוא במדות האחרות. בהתקשרות לאומית לבנין הארץ ובאידיאלים של מדע ושל צדק. ואליהו חושף את האמת והקדושה שיש בכל דור מאחד ביניהם ועושה שלום אמיתי. הצפיה היא שהבנים ישובו "על אבותם" ויחזרו לתורה ולקדושה אבל על האבות מוטל לשוב "על בנים" דהיינו להכיר באידיאליות הגנוזה בבנים גם כאשר התרחקו מן הקדש, ולפי הפסוק חזרת האבות על הבנים, אף קודמת לחזרת הבנים על אבותם.

וכך מובא בעולת ראייה ח"ב עמי רי"א "אליהו יושב בכל מוצאי ש"ק תחת עץ החיים וכותב זכויותיהם של ישראל. על כן ראוי לכל מי שיש לו שייכות של תשוקה לרזי תורה, שהיא מדת גלוי אליהו, באיזה דרגא, אפילו אם היא רק בדרך דמיון או הרגשה או השגת השכל האנושי, וק"ו אם עלה בחסד עליון למדרגות יותר גבוהות, שבכל מוצאי ש"ק יעשה גם הוא כמעשיו של אליהו, ויעסוק בזכויותיהם של ישראל. וכיר בהכרה שכלית ובהשגה בהירה וברורה את קדושת ישראל ויקרת מעלתו וידבק עצמו בכללות עם קדוש עם ה' וסגולת נחלתו, שאין קץ ותכלית להופעת אור קדשו של כל יחיד ויחיד שבהם, ששגם הריקים שבישראל כל העולם משותת עליהם".

לסיכום: היחס בין קדושת הברית לזכות על הארץ, כפי שבא לידי ביטוי בפשטם של פסוקים אינו רק יחס של שכר ועונש. קיים ביניהם גם יחס פנימי. ע"מ לזכות בארץ ישראל המבטאת את הקדושה הטבעית והארצית,

יש לשמור על הקדושה הטבעית שבאה לידי ביטוי בשמירת העריות והמילה.

בכך מוסברת פרי' העריות באחרי-מות הקושרת את הזכות על הארץ לשמירת העריות. בכך גם מוסברים אותם שנויים בקבלת הנבואה אצל אברהם אבינו בעקבות המילה, אברהם מקבל את הנבואה כשהוא ניצב על רגליו בבטחה.

הרב במוסר אביך הסביר כיצד מעלת קדושת הברית באה לידי ביטוי במישור המוסרי.

בכך מוסבר גם מעשהו של פנחס שקינא לקדושת העריות ערב הכניסה לארץ ישראל.

הכוח של פנחס להתמודד נגד הקלקול של קדושת העריות הוא כוח הקנאות הנובע ממקור ספונטאני טבעי – מידה כנגד מידה.

"פנחס זה אליהו". גם אליהו מקנא לברית ואכן אליהו הוא זה ש"מאיר את אור הטבע הישראלי הנקי" כדברי הרב זצ"ל, והוא שיושב בכל מוצאי שבת ומונה את זכויותיהם של הריקים שבישראל שעזבו את קדושת התורה, אבל קיימת בהם זכות הקדושה הארץ ישראלית הטבעית.